

Величие и трагизъм в “Епопея на забравените”

Иван Вазов е писателят, който в най-голяма степен въплъщава представата за български класик. Неговото творчество съдържа образци за трите литературни рода и за основните жанрове в тях. Идеен център във Вазовото творчество безспорно е темата за националното историческо битие. Историята на българския народ и на родината ни Вазов пресъздава в художествени образи и проектира в едно разнородно естетическо пространство – между трагичното и геройното, между грозното, низкото и прекрасното, възвишеното

“Епопея на забравените” е създадена от Иван Вазов в Пловдив през 1884 година. В нея общочовешки са проблемите за нравствения дълг, за смъртта и за безсмъртието, до което води индивидуалният подвиг и колективната саможертва. Идеите внушения в “Епопеята” имат за задача да припомнят една “незабравена длъжност.” От гледна точка на времето разстоянието между изминалите предосвободенски години и първото следосвободенско десетилетие е малко.

Подтик за написването на “Епопеята” е преди всичко болката на Вазов от откритието, че неговото съвремие обръща гръб на обществения идеализъм и разбирането за дълг, обуславящи подвига на Левски, Раковски, перушенци, опълченци. В заглавието не случайно присъства понятието “епопея” – историческо значимо събитие или дело с общонародно значение.

“Епопея на забравените” е едно от най-българските произведения не само, защото Вазов възсъздава делата, с които личностите-водачи влизат в българската история, а и заради това, че пресъздава формирането и утвърждаването на онзи народен дух и характер, чието проявление е във върховната саможертва.

По своя патос, по авторския подход към образите, от гледна точка на подбора на езиково-стилните средства за реализиране на възвеличаването, всяка една от дванадесетте творби е ода. Епическите моменти са подбор от най-значимото в живота и делата на героите, като всеки герой е представен чрез онова дело, в което се оглежда разбирането му за дълг, чрез което той осъществява своя принос в съдбата на народа.

Вазов разширява понятието “подвиг.” Това понятие е отнесено като обединяваща характеристика за героите на “Епопеята” и включва делото на ума, духа, сърцето и пряката саможертва в името на свободата на народа, но и за запазване на националното самосъзнание, на укрепване на националното самочувствие. Така е изведен на преден план основният мотив за саможертвата. И в себеотрицанието на Паисий, и у Апостола, и в будителската дейност на идеолога Раковски, и във водачеството на Бенковски, и в извисяващия жест на Кочо, Вазов разкрива саможертвата, съдържаща в себе си патриотичното и героичното начало като постъпи към безсмъртието. Затова именно и мигът на смъртта присъства в епическия разказ за живота на героите. Саможертвата е приносът на водача в извоюването на народната свобода, изпълнението на неговия нравствен дълг.

В “Епопеята” първа е одата “Левски”, в която в най-голяма степен е застъпена идеята за нравствения дълг и саможертвата. Героят на Вазов е в момент на колебание дали да изпълни своя нравствен дълг, а колебанието му се състои в това как да го изпълни най-достойно. Образите на героите, като се започне от Левски, са разкрити именно чрез понятия: чест, безчестие, робство, свобода. Те са свързани с борбата, а са изявени чрез подвига и героичността. Разкриването на подвига, възвеличаването е постигната чрез един специфичен художествено-естетически начин – чрез ерудитските сравнения и митологично-библейските образи. Левски е сравнен с Ян Хус, Прометей, Колумб, за да се стигне до Христос:

синджир за Коломба, кладата за Хуса,

кръста на Голгота за кроткий Исус

Но Христос веднъж умира на кръста, за да възкръсне, а Левски е готов “сто пъти да умре на кръста Христов.” Вазов извежда български примери над примерите в световната история. Тук е уместна асоциацията с одата “Кочо” :

Картаген надмина, Спарта засрами

Авторът привежда примери от митологията и от библията не само за сравнение, но и за контраст. В одата “Левски” предателят на Апостола е сравнен с Юда. Чрез тази антитеза между Апостола и неговия предател е възвеличена личността на героя. Монологът в одата “Левски” е граден на основата на контраста. Композиционно монологът е структуриран в три, по смисъл относително обособени, части, които съдържат разсъжденията, мотивиращи избора на героя. Понятието “съвест” е съотнесено с човека: “Кога човек дойде тук да се покае.” Още в първата част на монолога са представени съдържателните маркери на одата : бог слуша “тия, що ридаят”,

и господ сърдит си затуля ухото

на светата песен и херувикото.

Погледът, който сакрализира личността, е обърнат надолу към страдащите. Героят е убеден, че делата в името на страдащите са божествени. Третата част на монолога включва ясната постановка:

мисля, че човекът тук, на тоя свят

има един ближен, има един брат.

Родовото понятие “брат” е употребено в библейско-християнски смисъл – брат е страдащият. Става ясно, че монологът не е въобще на личност, избираща пътя в живота си, а на личността-водач, осъзнаващ своя дълг към народа. Героят осъзнава, че именно чрез саможертвата той ще изпълни дълга си пред страдащия народ.

От хронологична гледна точка първата възрожденска личност, допринесла за съзряването на нацията е Паисий. Вазов възвеличава обрава на хилендарския монах е одата “Паисий.”Самото име на монаха е символ на българското национално самосъзнание и самочувствие.

Одата “Кочо” е с типична за цикъла композиция – започва с кратък лир. увод, представящ синтезирана оценка за лирическото “аз”, за епохата. Тази оценка е изградена в/у антитезата. Първите два стиха подчертават полюсните измерения на Априлската епопея, като Вазов подменя историческата истина:

О, движение славно, о , мрачно движение,

дни на борба горда, о , дни на падение!

Вазов дава оценка на психологическото състояние на перушинци. В одата “Защитата на Перушица” Вазов показва поведението на отделния българин – на деца, майки, баби. В “Епопеята” перушинци посрещат смело неизбежния погром на въстанието. Един своеобразен ключов момент в одата е диалогът м/у защитниците. Динамиката е показана чрез смяната на следните точки и това показва не само напрегнатото състояние на перушинци, но и промяната на тяхната робска позиция. Перушинци трябва да направят екзистенциален нравствен избор: “Да се покорим ли? – Мълчи! Да се бори!” На пръв поглед това е избор м/у живота и смъртта. Но всъщност това е избор, който превръща смъртта в безсмъртие. Веднага след речта на героите, отхвърлили идеята за робското подчинение, в “Кочо” е представен боят. Диалогът е ограден с картините на страшната битка, но и подчертава духа на тези хора, взимащи едно решение – “По-добре да мрем!” Вазов постига възвеличаването на героите, като дава и пряка оценка на проявените достойнства на перушинци, а също така прави и познатия паралел с примери на подвизи от световната история: “славно, както Прага, както Сарагоса.” Но: “Картаген надмина, Спарта засрами.” Тази историческа съпоставка е всъщност оценка на масовата саможертва. Саможертвата на перушинци е рядък исторически пример, при който марка става величието на духа. Вазов е точен в психологическата характеристика на Кочо и жена му. Постъпката на Кочо и жена му е един аргумент за философските обобщения на Вазов в лирическото стъпление. Тя косвено представя уродството, жестокостта на робството, над което се извисява българинът с отчаяно величав жест. Не физическата смърт е най-страшният израз на робството, а друго – “по-лощо” – обезличаването на човешката личност с безчестието. Изборът на честта пред безчестието намира израз в жестокия миг, когато Кочо се обръща към майката: “Искаш ли да умреш?” В този страшен героичен момент Вазов само с един шрих изразява майчиното чувство: “То да е отзаде! Удряй!” Това е именно най-високата точка на действияния трагизъм в творбата.

Идеята за величието на трагичното е внушена от Вазов във всички творби, включени в цикъла “Епопея на забравените.” В одите поетът вписва величието като основно съдържание на възрожденската епоха. Вазов съумява да изгради представата , че героите със своята смърт и подвиг обитават пантеона на национално безсмъртното. У един Бенковски е подчертана изключителната сила на волята: “Ставайте, робове! Аз не ща ярем!”

В картината на смъртта в одата “Караджата” саможертвата, водеща към безсмъртието намира израз, ясно е очертана връзката водач-народ, двата образа са обединени: “Но ази не умирам!...Да живеят народа!...”

В одата “Караджата” – в монолога на героя – и най-вече в изречението “Смърт или свобода!” Вазов въплъщава идеята за саможертвената смърт.

Иван Вазов в цикъла си “Епопея на забравените” внушава идеята за трагичното величие на българската история. Чрез големия проблем за нравствения дълг на личността-водач Вазов показва едно : как индивидуалният и колективният героичен подвиг и страданията на народа раждат свобода.